

АНДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Диссертация Қазақстан Республикасы мен шет мемлекеттердегі фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету мәселелерін зерттеуге арналады. Жұмыста Қазақстан Республикасында фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің теориялық мәселелері және мемлекеттік-құқықтық тетігі зерттеледі, фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету саласындағы АҚШ, Канада, Еуропалық Одақ мемлекеттерінің, сонымен бірге, Қазақстан Республикасының ДСҰ және ЕАЭО аясындағы тәжірибесі зерттеледі.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауында «Ауыл шаруашылығын дамытпай, бәсекеге қабілетті экономика құру мүмкін емес... Негізгі міндеттеріміз: әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларымен өзімізді толық қамтамасыз ету; миллиондаған ауыл тұрғындарының табысын арттыру; еңбек өнімділігін екі жарым есе көбейту; агроөнеркәсіп кешені өнімінің экспортын екі есе арттыру» деген болатын. Жолдауда ауыл шаруашылығын дамыту мен халықты отандық азық-түлік өнімдерімен жеткілікті деңгейде қамтамасыз етіп қана қоймай, оны экспортқа шығару мөлшерін арттыру мақсатын қойды. Отандық азық-түлік өнімдерін жеткілікті деңгейде өндіру үшін, ең алдымен, ел аумағының фитосанитарлық жағдайы қалыпты деңгейде болуы тиіс. Ауыл шаруашылық министрлігінің мәліметтеріне, 2019 жылы карантиндік объектілердің таралу аймағы 75,2 мың га., шегіртке зиянкестерінің таралу аймағы 567,691 мың га. құрады.

2017-2021 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында фитосанитарлық қауіпсіздік саласындағы мынадай мәселелер: өсімдік қорғау құралдарының техникалық нормативтерін сақтауға бақылаудың жоқтығы, ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің фитосанитарлық сауаттылық деңгейінің нашарлығы, ЕЭАО, ДСҰ интеграциясы аясындағы карантиндік объектілердің таралу тәуекелінің артуы, материалдық жарақтандырудың жетіспеушілігі, халықаралық ынтымақтастық аясында халықаралық ұйымдар қызметіне қатысудың төмендігі аталып өткен. Аталған жайттар, фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету мәселесінің өзектілігін білдіреді, сонымен қатар, әлеуметтік және денсаулық сақтау саласында өзекті және үлкен маңыздылыққа ие болып табылады. 2020 жылдың 11 наурызынан коронавирус инфекциясының таралуынан адам денсаулығына, жануар, өсімдік саулығына, барлық биоқауіпсіздік жүйесіне зиян келтіру қауіпі туындады, өсімдік эпифитотиясы таралған жағдайда бұл жайттарды реттеудің құқықтық тетігін қарастыру зерттеу тақырыбының өзектілігін одан ары арттыра түседі. Пандемияның таралу жағдайында көптеген елдердің фитосанитарлық заңнамаларына бұл қатынастардағы барлық үрдістерді автоматты интернет желілерімен басқару, әсіресе фитосанитарлық сертификатты әлемдік интернет хабтары арқылы тексеру мен қабылдау үрдістері тиісті заңнамаларға өзгерістер енгізумен толықтырылды.

БҰҰ деректері бойынша, жыл сайын өсімдік зиянкестері мен ауруларынан ауыл шаруашылық өсімдіктерінің қырық пайызы шығынға ұшырайды. Қазақстанның соңғы онжылдықта ДСҰ мен ЕАЭО мүше болуы халықаралық сауданың көлемінің артуына себеп болды. Осыған байланысты теориялық зерттеу және құқықтық негіздемені талап ететін фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың нысандары мен әдістерін дамыту, халықаралық саудада өсімдік аурулары мен зиянкестерінің таралуы аймағының ұлғаюының алдын-алу, халықаралық стандарттарда бекітілген фитосанитарлық шараларды сақтауын қамтамасыз етіп, оларды ұлттық заңнамаға сәйкес үндестіру қажет.

Климаттың өзгеруі мен ғаламдық жылыну әсерінен өсімдік зиянкестерінің саны жылдан жылға өсіп отыр, себебі, температураның жоғарылығы зиянкестердің көбеюіне қолайлы орта қалыптастырып отыр. Бұл мәселе әлем жұртшылығының назарын аударып, 2018 жылдың желтоқсанында БҰҰ Бас Ассамблеясы 2020 жылды Халықаралық өсімдіктер саулығы жылы деп жариялады. Бұл - 2020 жыл өсімдіктер саулығын сақтау аштықты жоюға, кедейлікті азайтуға, қоршаған ортаны қорғауға және экономикалық дамуды жеделдетуге қалай көмектесетіні туралы хабардар болудың ерекше мүмкіндігі.

Әлемнің дамыған тоқсан мемлекеті мүше болып табылатын, халықаралық Өсімдік Қорғау Конвенциясының құрамындағы елдер арасындағы «e-Phyto» цифрландырылған фитосанитарлық сертификаттар алмасу хабына Қазақстан Республикасы әлі де мүше емес. Президентіміз Қ.К. Тоқаев соңғы жолдауында кеден саласын цифрландыру мәселесін көтерді, өз кезегінде ауыл шаруашылық өнімдерінің экспортын екі есе ұлғайтуымыз үшін бұл хабқа қосылу мәселелері шешілуін талап етеді.

Таңдалып алынған зерттеудің өзектілігі өсімдіктерді зиянкестердің таралуы мен ауруларынан қорғау саласын реттеудің өзіндік құқықтық ерекшеліктерін ескере отырып, фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің теориялық мәселелерін зерттеу қажеттілігімен негізделеді. Өз кезегінде, жоғарыда көрсетілген мәселелердің теориялық мәселелерін талдау қазақстандық экологиялық және аграрлық құқық саласында кездеспейді, негізінен, қоршаған ортаны агрохимикаттар мен пестицидтерден қорғауға көңіл бөлінген. Бұл жағдайлар ұсынылып отырған ғылыми зерттеудің тақырыбын таңдап алуға әсерін тигізді. Құқықтық мемлекет дамуы жағдайында еліміз заманауи талаптарға жауап беретін аграрлық саланы құқықтық реттеудің тиімді тетіктерін қажет етеді. Фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қатынастары құқықтық реттеуді және әрекет етуші заңнамаға сәйкес өзгерістерді енгізу арқылы құқықтық олқылықтың орнын толтыруды талап етеді. Жоғарыда айтылғандар зерттелетін мәселенің ғылыми және тәжірибелік маңыздылығын, осы саладағы кешенді ғылыми әзірлемелердің жеткіліксіздігін көрсете отырып, зерттелетін диссертация тақырыбының өзектілігін, оның жалпы ғылыми және жалпымемлекеттік бағдарламалармен байланысын негіздейді.

Тақырыптың зерттелу деңгейі. Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету мәселелері аграрлық құқық ғылымында жеке диссертациялық

зерттеу объектісі болып қарастырылмаған. Кеңестік кезеңде И.А. Ротарьдың «Правовая охрана сельско-хозяйственных культур от вредителей, болезней и сорняков» диссертациялық зерттеуінде ауыл шаруашылық өсімдіктерін аурулардан, зиянкестерден және арамшөптерден құқықтық қорғау мәселелері көрініс табады. Еңбекте кеңестік кезеңде аграрлық заңнама мен ауыл шаруашылық өсімдіктерін аурулардан, зиянкестерден және арамшөптерден қорғау ережелерін бұзғаны үшін жауаптылық мәселелері көтерілген, И.А.Ротарьдың еңбегі ауыл шаруашылық өсімдіктерін қорғау мәселесін құқықтық тұрғыдан зерттеген алғашқы зерттеу болып табылады. Диссертация мазмұнымен тығыз байланысты зерттеулер отандық заң ғылымында аграрлық құқықтың қалыптасуы мен дамуына үлес қосқан ғалымдардың зерттеулерінде аграрлық құқықтың тұжырымдамалық негіздері: аграрлық құқықтық қатынастар сипаттамасы - Л.К. Еркінбаеваның, аграрлық кәсіпкерлік мәселелері - Е.Ш. Дүсіповтың, И.В. Амирханованың, Б.А.Жумадиловтың, ауыл шаруашылық кооперациясы мәселелері - А.К. Джангабулованың диссертациясында, ауыл шаруашылық өндірісін сақтандыру мәселелері – Ж.Б.Ақшатаеваның, экологиялық және ақпараттық қауіпсіздік мәселелері – М.Ж. Абдраимованың, С.Д. Бекишеваның, А.Е. Жатқанбаеваның еңбектерінде зерттелген. Азық-түлік қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз етумен байланысты мәселелер А.Т. Озенбаеваның диссертациялық жұмысында ашып зерттелді.

Сонымен қатар, санитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері А.К.Курманованың, ветеринарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері Б. Қалымбектің кандидаттық диссертацияларында зерттелді.

А.Т. Озенбаева «Азық-түлік қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету (ҚР мен шет мемлекеттердің заңнамасы мен тәжірибесіне салыстырмалы талдау)» атты диссертациясында өсімдіктерді құқықтық қорғаудың кейбір мәселелерін зерттеген. Е.С. Аянбаевтың «Режим пестицидов в современном международном праве» атты диссертациялық зерттеуінде халықаралық саудадағы азық-түліктің сапасын қадағалау саласындағы басты құжат ретінде ДСҰ-ның Санитарлық фитосанитарлық шараларды қолдану бойынша келісімі талданылған. Қазақстандық ғалымдардың ішінен Е.Б. Байтанаевтың диссертациясында агрохимикаттардан қоршаған ортаны құқықтық қорғау мәселелері талданылды.

Г.А. Стамкулованың «Правовые основы охраны, воспроизводства и использования нелесного растительного мира в Республике Казахстан» атты кандидаттық диссертациясында өсімдіктердің қорғаудың жалпы құқықтық режиміне тоқталған.

Украиндық ғалым В.В. Курзованың «Өсімдік карантинін экологиялық-құқықтық реттеу» атты кандидаттық диссертациясында өсімдік карантинінің теориялық-құқықтық негіздері мен экологиялық-құқықтық реттеу тетіктерімен қатар, өсімдіктерді интродукциялау және жерсіндіру, экологиялық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіру, төтенше экологиялық жағдайлардың құқықтық режимдерінің бір түрі ретінде өсімдіктердің карантиндік режимін енгізу және қамтамасыз ету тетігін жетілдіру мәселері қарастырылған.

Отандық ғалымдар Г.Т. Айгаринова, Ж.Б. Ақшатаева азық-түлік қауіпсіздігі мен фитосанитарлық қауіпсіздік қамтамасыз етудің жекелеген аспектілерін, оның ішінде өсімдік шаруашылығы саласында зерттеген.

Ресейлік ғалымдардан Ф.Карликтың, И.Я. Гричановтың еңбектерінде фитосанитарлық терминология мен қауіпсіздік мәселелері көрініс тапса, Б.А.Воронинмен өсімдік карантині мәселелері бойынша ғылыми мақалалар шығарылған. Түркиялық ғалым Мұстафа Өзен өзінің «Азық-түлік құқығы» атты еңбегінде «Өсімдіктер саулығы (фитосанитария)» арнайы бөлімді талдаған. Шетелдік зерттеушілер, атап айтсақ, J. Scott, B.A. Silverglade, S.J.Henson, R.J. Loader, A. Swinbank, M. Bredahl, N. Lux фитосанитарлық заңнамалардан ДСҰ Санитарлық және фитосанитарлық шаралар туралы келісімін зерттеуді зерттеу объектісі ретінде қарастырады.

Диссертациялық зерттеу объектісі. Зерттеу объектісі болып Қазақстан Республикасындағы фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастар танылады.

Зерттеу пәні қазіргі жағдайдағы фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің құқықтық тетігі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасындағы фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің, оның ішінде төтенше жағдайлар кезінде қамтамасыз ету мәселелерін қоса алғанда құқықтық мәселелерін кешенді зерттеу.

Зерттеу мақсаттарына қол жеткізу үшін төмендегі **міндеттер** қойылды:

- Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз етудің құқықтық табиғатын зерттеу, бұл ұғымға авторлық анықтама беру;
- Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету қағидаларын анықтау;
- Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету нормаларының құқық жүйесінде алатын орнын анықтау;
- Қазақстан Республикасында фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мемлекеттік-құқықтық тетігі түсінігі мен мазмұнын зерттеу;
- Өсімдік қорғау құралдарының құқықтық режимін зерттеу;
- Қазақстан Республикасының фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету саласындағы халықаралық ынтымақтастық элементтері мен бағыттарын анықтап, жетілдіру жолдарын ұсыну;
- Фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша тәжірибелік ұсыныстар беру.

Диссертацияның әдістемелік базасы. Диссертацияда диалектикалық, анализ, синтез, салыстырмалы-құқықтық талдау, тарихи, танымдық, жалпығылыми зерттеу әдістері пайдаланылды. Тарихи-құқықтық әдіс - фитосанитарлық қауіпсіздік саласындағы қазақстандық заңнаманың қалыптасу және даму кезеңдерін зерттеуде, салыстырмалы әдіс - фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету саласындағы халықаралық тәжірибені зерделеуде, анализ бен синтез әдісі фитосанитарлық қауіпсіздік түсінігі мен жалпы сипаттамасын анықтауда қолданылды.

Диссертациялық зерттеудің теориялық негізі. Диссертациялық жұмыста фитосанитарлық қауіпсіздіктің теориялық негіздерін зерттеу барысында мемлекет пен құқық теориясы бойынша В.Н. Хропанюк, Н.И. Матузов, А.В.Малько, Ғ.С. Сапарғалиев, А.С. Ибраева, Д.А. Булгакованың, экологиялық-құқықтық және аграрлық-құқықтық ғылым саласынан С.А. Боголюбов, М.М.Бринчук, Г.Е. Быстров, М.И. Козырь, И.А. Ротарь, В.В.Курзова, Д.Л. Байдельдинов, С.Д. Бекишева, Л.К. Еркінбаева, Б.А. Жетписбаев, Е.Ш. Рахметов, М.К. Жусупбекова, Г.А.Стамкулова, Культелеев С.Т., Г.Т. Айғаринова, А.Қ. Джангабулова, Ж.Б. Ақшатаева, Е. Байтанаев, Б. Қалымбек, А.Озенбаева, Е.Аянбаевтың еңбектері құрады. Диссертациялық зерттеуде автор ауыл шаруашылығы және өсімдік қорғау бойынша арнайы әдебиеттерге сүйенді.

Диссертациялық зерттеудің нормативтік базасын ҚР Конституциясы, ҚР Экологиялық Кодексі, ҚР Жер Кодексі, «Қазақстан Республикасындағы Кедендік реттеу туралы» Кодексі, ҚР Орман Кодексі, ҚР «Өсімдіктер карантині туралы», ҚР «Өсімдіктерді қорғау туралы», ҚР «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы», ҚР «Тұқым шаруашылығы туралы», ҚР «Астық туралы» заңдар, Президент Жарлықтары, ҚР Үкіметінің қаулылары және шет мемлекеттерінің фитосанитарлық заңнамалары мен өзге де құқықтық актілер құрайды.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы: халықаралық ынтымақтастық аясындағы интеграциялық үрдістердің дамуы, жаһандану, климаттың өзгеруі және цифрландыру кезеңіндегі қоршаған ортаны қорғау және аграрлық құқықтық қатынастардың өзгеру ерекшеліктері мен Қазақстан Республикасының ДСҰ мен ЕАЭО мүше болу жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз етудің мәселелері кешенді түрде зерттелінуімен негізделеді. Өсімдіктер карантині және өсімдіктер зиянкестері мен ауруларынан адам денсаулығы мен өмірін, қоршаған ортадағы экологиялық жүйені, жануарлар мен өсімдіктер дүниесін құқықтық қорғау қазақстандық заң ғылымында арнайы зерттеу объектісі болған емес. Сонымен қатар, фитосанитарлық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде құқықтық тұрғыдан зерттелмеген. Жекелеген ғалымдардың еңбектерінде өсімдік шаруашылығындағы құқықтық мәселелер, халықаралық саудадағы ДСҰ-ның санитарлық фитосанитарлық шараларды қолдану бойынша келісімі, ауыл шаруашылығындағы қоршаған ортаны агрохимикаттарды қолданудан қорғаудың құқықтық мәселелері қарастырылды.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы Қазақстан Республикасы мен шет елдердегі фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету мәселелеріне салыстырмалы талдау жасалған алғашқы жұмыстардың бірі болып табылатындығымен негізделеді. Онда фитосанитарлық қауіпсіздіктің құқықтық табиғатына талдау жүргізіліп, фитосанитарлық қауіпсіздік ұғымына авторлық түсінік берілді. Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету саласындағы дүниежүзілік және ұлттық деңгейдегі заңнаманың қалыптасу және дамуы кезеңдері қарастырылды. Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету нормаларының құқық жүйесіндегі орны анықталды және осы

саладағы қағидаларға талдау жасалды. Осылармен қатар, Қазақстан Республикасындағы фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мемлекеттік-құқықтық тетігі зерттеліп, осы саладағы мемлекеттік органдардың қызметін жетілдіру бойынша ұсыныстар берілді.

Өсімдік қорғау құралдары ұғымына авторлық анықтама беріліп, өсімдік қорғау құралдары айналымын реттеуге, оларды қолданудан адам өмірі мен денсаулығы, жануар мен өсімдік денсаулығына келетін әсерді азайтуға байланысты ұсыныстар берілді.

Фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы халықаралық ынтымақтастық пен тәжірибесі зерттелініп, үздік тәжірибелерді трансформациялау туралы ұсыныстар жасалды.

Дүниежүзілік Сауда Ұйымы мен Еуразиялық Экономикалық Одақ аясындағы фитосанитарлық заңнаманы үйлестіру мәселелері зерттеліп, ұлттық заңнаманы халықаралық стандарттарға сәйкестендіру мен жетілдіру туралы, төтенше жағдайлардың, оның ішінде өсімдік эпифитотиясының таралуы жағдайындағы фитосанитарлық қауіпсіздіктің құқықтық құралдарын құру бойынша тәжірибелік ұсыныстар берілді.

Қорғауға ұсынылатын ережелер:

1. Фитосанитарлық қауіпсіздік дегеніміз - қолайлы фитосанитарлық ахуалды қамтамасыз етуге бағытталған, адам өмірі мен денсаулығының, қоршаған ортаның, жануарлар мен өсімдік дүниесінің зиянды ағзалардан (өсімдіктер зиянкестері, өсімдік аурулары мен арамшөптерден) қорғалуының жай-күйі. Фитосанитарлық қауіпсіздік мемлекетіміздің ұлттық қауіпсіздігінің бір бөлігі болып табылады және экологиялық, санитарлық, азық-түлік, ветеринарлық қауіпсіздік түрлерімен тығыз байланысты. Фитосанитарлық қауіпсіздік және өсімдіктерді зиянды ағзалардан қорғау ұғымы бір-бірімен өзара тығыз байланысты, бірақ сонымен бірге, олар бірдей ұғым емес. Фитосанитарлық қауіпсіздік статикасын көрсете отырып, түпкілікті нәтиже болса, ал «өсімдіктерді зиянды ағзалардан қорғау» ұғымы осы саладағы құқықтық қатынастардың динамикасын көрсетеді, яғни нәтижеге жету үшін жүзеге асырылған әрекеттер легі болып табылады.

2. Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету қағидалары дегеніміз - республика аумағын зиянды ағзалардың (өсімдік зиянкестері, аурулары және т.б.) енуі мен таралуынан қорғау саласындағы құқықтық түрде бекітілген жетекші бастамалар жүйесі. Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету саласында келесі қағидаларды басшылыққа алу ұйғарылады:

- фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету барысындағы адам өмірі мен денсаулығының басымдығы;
- фитосанитарлық қауіпсіздік саласындағы экономикалық және экологиялық мүдделердің үйлесімділігі;
- өсімдіктерді қорғауда қоршаған ортадағы экожүйенің тепе-теңдігі сақталуын қамтамасыз ету;
- фитосанитарлық тәуекелді талдау кезінде биоәралуандылықтың сақталуының басымдығы;
- мемлекеттік билік органдары мен заңды, жеке тұлғалардың қолайлы фитосанитарлық ахуал қалыптастыруға жауаптылығы.

3. Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету нормалары аграрлық және экологиялық құқық жүйесіндегі өз орны бар, кешенді және салааралық құқықтық институтты құрайды. Фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шеңберінде бір жағынан, қоршаған ортаның құрамдас бөлігі болып табылатын өсімдіктер дүниесін қорғау мәселесі мен зиян тигізуі ықтимал зиянкестерден экологиялық тепе-теңдікті сақтаудың негізі қарастырылса, екінші жағынан, еліміздің азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігін және қолайлы фитосанитарлық ахуалды қамтамасыз етуге бағытталған фитосанитарлық шаралардың заңдылығы қарастырылады. Сондай-ақ, фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету институты экологиялық құқық және аграрлық құқық нормаларымен қатар, кеден құқығы нормаларын (мысалы, Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы карантинге жатқызылған тауарлар мен өнімді алып өтуге, тасымалдауға және Қазақстан Республикасына әкелуге тыйым салу немесе оларды шектеу), әкімшілік құқық нормаларын (мемлекеттік фитосанитариялық бақылау), қылмыстық құқық нормаларын (өсімдіктердің аурулары мен зиянкестеріне қарсы күресу үшін белгіленген қағидаларды ауыр зардаптарға әкеп соққан бұзу үшін қылмыстық жауаптылық), сонымен қатар, санитарлық-эпидемиологиялық бақылауға саласындағы нормаларда (мысалға, халықтың санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылығын қамтамасыз ету), орман, жер және өзге құқық салаларындағы нормаларды қамтиды.

4. Фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мемлекеттік-құқықтық тетігі - мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін, қолайлы фитосанитариялық ахуалды, адам өмірі мен денсаулығын, қоршаған ортаны, жануарлар мен өсімдік дүниесін зиян тигізуі ықтимал зиянды ағзалардан қорғалуын қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік органдармен жүзеге асырылатын ұйымдастырушылық-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, санитарлық-эпидемиологиялық іс-шаралардың кешенін білдіреді. Фитосанитарлық қауіпсіздікті тиімді қамтамасыз ету мақсатында «Үш басты басымдық»: адам өмірі мен денсаулығын, жануарлар мен өсімдік саулығын сақтауға негізделген санитарлық, ветеринарлық және фитосанитарлық қауіпсіздік мәселелері бойынша тұрақты үйлестіруші орган құру ұсынылады. Аталған үйлестіруші орган құзіретіне фитосанитарлық қауіпсіздік мәселелері бойынша фитосанитарлық мониторингті жүргізу, фитосанитарлық бақылау мен қадағалау, фитосанитарлық сараптаманы жүзеге асыру, фитосанитарлық нормалау, фитосанитарлық лицензиялау мен сертификаттау, өсімдік қорғау құралдарын мемлекеттік тіркеу саласындағы заңнамалық актілердің орындалуын қадағалау құзіреттері берілуі тиіс.

5. Өсімдік қорғау құралдары айналымы заңмен белгіленген тәртіпте жүзеге асырылатын, өсімдіктер дүниесін зиянды ағзалардың кері әсерінен қорғау, енуі мен таралуының алдын-алу, емдеу және залалсыздандыру мақсатында пайдаланылатын құралдар жүйесін білдіреді. Адамның денсаулығы мен өмірін сақтау, ауыл шаруашылығындағы қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету мақсатында өсімдіктерді қорғау құралдарын пайдалану шектеулі сипатта болуы қажет. Өсімдіктерді қорғау құралдарын қолдануды арнайы мамандандырылған,

қауіпсіз қолдану ережелері мен технологияларды игерген, біліктілігі жеткілікті тұлғалар жүзеге асыруы тиіс, осы тұрғыда, фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы құқықтық айналымға «фитосанитарлық кәсіпкерлік» терминін енгізуді ұсынамыз. Ол негізгі қауіпті және зиянды карантиндік ағзамен зақымданған немесе зақымдалу тәуекелі бар өсімдіктерді залалсыздандыру үшін өсімдік қорғау құралдарының айналымы бойынша жұмыстарды атқару және қызметтер көрсету саласындағы лицензияланатын қызметті білдіреді.

6. Халықаралық фитосанитарлық ынтымақтастық дегеніміз – фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған, адам өмірі мен денсаулығын, жануарлар мен өсімдік дүниесінің саулығын, қоршаған ортаны зиян тигізуі ықтимал зиянды ағзалардан құқықтық қорғаусаласындағы мемлекеттер арасындағы ұйымдастырушылық және шарттық нысанда жүзеге асырылатын, бірлескен қызмет тетігі. Қазақстанға халықаралық фитосанитарлық ынтымақтастықты тиімді жүзеге асыру мақсатында өсімдіктер карантині және оларды қорғау жөніндегі Конвенцияға мүше ұлттық ұйымдар елдер арасында электронды фитосанитарлық сертификаттармен алмасуды жеңілдететін, ауыл шаруашылық өнімдерінің экспортының әлеуетін арттыруға, электронды құжат айналымын халықаралық деңгейде пайдалануға, өсімдік өнімдері сауда үрдістерін жеделдетуге, фитосанитарлық сертификат беру барысында зиянкестерден таза өнім ұсынуға деген сұранысқа ықпал ететін «e-Phyto» хабына қосылуын ұсынамыз. «E-Phyto» хабына қосылу кеден шекаралары арқылы тасымалданатын карантиндік өнімдерді фитосанитарлық бақылау саласына фитосанитарлық сертификаттардың жалғандығы, өзгертілуі фактілерінің жолын кесу, база арқылы сертификатты тексеру, біздің елге импортталатын өсімдік өнімдеріне берілген басқа елдің фитосанитарлық сертификаттарын тексеруге мүмкіндік береді.

7. Фитосанитарлық қауіпсіздік саласындағы қатынастардың әр түрлі заң актілерімен, агроөнеркәсіптік кешенді дамыту, өсімдік карантині мен оны қорғау, кедендік реттеу, тұқым шаруашылығы, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, орман, жер қатынастары және т.б. реттеледі. Бұл жағдай осы саладағы қатынастарды құқықтық реттеуде теориялық және тәжірибелік тұрғыда қиындықтар тудырады. Қазақстанның халықаралық интеграция шеңберінде Өсімдіктер карантині мен оларды қорғау бойынша Конвенцияға қосылуы, ДСҰ және ЕАЭО-қа мүше болуы ұлттық заңнаманы халықаралық заңнама талаптарымен үйлестіруді талап етеді. Осыған байланысты фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында заңнаманы жүйелеу қажет. Автормен ҚР «Фитосанитарлық қауіпсіздік туралы» заң жобасы әзірленді (қосымша А).

Теориялық және тәжірибелік маңыздылығы. Диссертация нәтижелері заңшығармашылық қызметте; өсімдіктерді қорғау мен карантині бойынша Қазақстан Республикасының Үкіметі, Ауыл шаруашылық министрлігі, орталық және жергілікті атқарушы органдардың басқарушылық шешімдерінде, мемлекеттік инспекторлардың тәжірибелік қызметтерінде; мемлекеттік бақылау органдарының тәжірибелік қызметтерінде, жоғары оқу орындары мен арнаулы заң оқу орындарында «Аграрлық құқық», «Экологиялық құқық», «Кәсіпкерлік

құқық», «Кеден құқығы» пәндерін оқытуда қолданылуы мүмкін. Диссертациялық зерттеу әзірлемелері «Қазақстан Республикасында фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету» арнайы оқу пәнінің негізін құрап, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың «Экологиялық құқық» магистратура білім беру бағдарламасына енгізілді.

Апробациядан өтуі. Диссертацияның негізгі қорытындылары 12 ғылыми мақалада, оның ішінде 2 Scopus базасындағы халықаралық рецензияланатын журналда, ҚР Білім және Ғылым министрлігінің Білім және Ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған 5 ғылыми басылымдарда және халықаралық конференция жинақтарында жарияланды.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация кіріспеден, он бір тарауды құрайтын үш бөлімнен, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.